

Adámková, Petra

[Ripka, Ivor; Imrichová, Mária. *Základy slovenskej lexikológie*]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2004, vol. 53, iss. A52, pp. 214-216

ISBN 80-210-3419-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101203>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

- ČERNÍK, V. – FARKAŠOVÁ, E. – VICENÍK, J.: *Teória poznania (Úvod do dialektiky jako logiky poznania)*. Pravda, Bratislava 1986
- DOLNÍK, J.: Princípky stavby, vývinu a fungovania slovenčiny (výskumný program). *Slovenská reč* 63, 1998, s. 3–13.
- DOLNÍK, J.: Teória jazykovej prirodzenosti. *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 18–25
- Dressler, W.U. – MAYERTHALER, W. – PANAGL, O. – WURZEL, U. W.: *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam-Philadelphia, 1987
- DUBNIČKA, J.: *Čas a kauzalita*. Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1986.
- HORECKÝ, J.: O analógii v jazyku a jazykovede. *Studia academica slovacica* 18. Bratislava 1989, s. 185–193.
- JIRSOVÁ, A.: K pojetí systému a struktury v současné české lingvistice. *Slovo a slovesnost*, 50, 1989, s. 238–248
- KOPNIN P. V.: *Dialektika ako logika a teória poznania*. Bratislava 1976
- KUHN, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí*. OIKOUMENH, Praha 1997
- LEŠKA, O.: Strukturalismus a poststrukturalismus. *Slovo a slovesnost*, 52, 1991, s. 194–196
- Princípky jazyka a textu*, Bratislava, Univerzita Komenského, 2000, 220 s.
- Princípky stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Stimul Bratislava 1999, 165 s.
- Princípky jazyka*. (DOLNÍK, J. – MLACEK, J. – ŽIGO, P.) Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka, Bratislava 2003, 137 s.
- RUSÍNOVÁ, Z.: Spisovnosť a prirodzenosť v jazyce. In: *Spisovnosť a nespisovnosť dnes. Sborník príspevků z mezinarodní konference Spisovnosť a nespisovnosť v súčasnej jazykovej a literárnej komunikaci*. Ped. fak. MU Brno, 1996, s. 79–83
- RUSSELL, B.: *Logika, jazyk a veda*. Výbor z díla, eds. L. Tondl, K. Berka, Praha, Svoboda 1967
- Zdenka Rustnová

Ivor Ripka – Mária Imrichová: *Základy slovenskej lexikológie*. Prešovská univerzita – Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov 2003. 150 s. ISBN 80–8068–207–0

Studenti bohemistiky, ktorí sa pri štúdiu lexikológie často potýkajú s problémami plynocími z charakteru dostupnej odbornej literatúry (totiž se značnou obsáhosťou a složitostí výkladu v kompendiu *Česká lexikologie* Josefa Filipce a Františka Čermáka na stranej jedné a naopak až prílišnou stručnosťou skript Mirka Čejky, Mileny Krobotové aj., príp. oddílu *Lexikologie Příruční mluvnice češtiny* na stranej druhé), môžu nyní sáhnout po nových vysokoškolských skriptech *Základy slovenskej lexikológie* autorskej dvojice Ivora Ripka a Márie Imrichovej. Fakt, že je publikace zpracována na materiálu slovenštiny, a tedy určena především pro studenty slovakistiky, přitom nemusí být vzhledem k obecnému charakteru značné části výkladu i k blízké podobnosti obou jazyků na překážku.

Autoři svou publikaci navazují na bohatou tradici slovenské lexikologie spojené např. se jmény Juraje Furdíka a Juraje Dolníka. Jejich ambice jsou však jiné; nechtějí konkurovat obsáhlejšími, především sémanticky orientovaným pracím zejména posledně jmenovaného (mj. *Lexikálna sémantika* (1990), *Všeobecná lingvistika: sémantika a pragmatika* (1993) či nejnověji *Lexikológia* (2003)), svá spíše prakticky zaměřená skripta určili především vysokoškolským studentům a kladou si v nich za cíl seznámit je se základními, nikoli však nutně jednotně viděnými fakty, představit jim rozličné přístupy ke zkoumání lexika, různé vědecké teorie a alespoň některé problémy, které v sobě tato část lingvistiky skrývá. Jakému účelu publikace slouží, je více než patrné už z grafické podoby, která umožňuje snadnou orientaci v textu (např. tučně vtištěné termíny,

časté využití strukturovaného popisu pomocí odrážek a číslování), a také z častého opakování informací v úvodních i vlastních výkladových pasážích textu a mnohdy ještě v kapitolách navazujících. To se může zdát poněkud redundantní, avšak studenti vstřebávající v krátkém časovém úseku nemalé množství nových informací toto neustálé ověřování čerstvě nabytých vědomostí jistě ocení. Přesto jsou některé informace v různých částech knihy opakovány až nadměrně, což je pravděpodobně způsobeno nedostatečnou koordinací práce obou autorů. Odlišné autorské rukopisy jsou ostatně – ne vždy ku prospěchu věci – ve skriptech poměrně dobře patrné.

Po krátkém úvodu o společenské funkci a podstatě jazyka vůbec, o tendencích ve vývoji slovenské slovní zásoby a po zdůraznění vzájemného sepětí sociální a systémové stránky jazyka autoři přistupují k charakteristice lexikální roviny a postavení lexikologie mezi lingvistickými disciplínami. V další fázi výkladu navazují na předpokládané znalosti studentů a připomínají termíny jazykový znak, sémantický trojúhelník apod. Již zde se projevuje proklamovaná snaha prezentovat rozličné přístupy k jazyku; autoři sice vycházejí z bilaterálního pojetí znaku, neopomínají však zmínit ani existenci teorie unilaterální. Téměř současně se však objevuje i skutečnost poněkud problematická, totiž občasně ztotožnění obtížně definovatelného pojmu slovo a termínu lexém, a to ještě dříve, než jsou tyto základní pojmy vysvětleny (str. 24). S podobnými nejasnostmi se budou čtenáři zřejmě potýkat ještě v několika dalších případech; např. o falešně motivovaných termínech je řeč dříve, než je pojem falešné motivace vyložen (str. 105); ne zcela dostatečně jsou dále odlišeny pojmy sémaziologicko-onomaziologická derivace a tvoření slov využitím stejné lexikální formy (str. 27, 61), ačkoli právě pro potřeby studentů, kteří v lexikologické problematice ještě nejsou zbehlí, by bylo žádoucí vytvořit pojmový aparát co nejjednoznačnější.

Jedna z klíčových kapitol se věnuje způsobům rozšiřování slovní zásoby. Po schematickým rozdělení v úvodu je výklad k jednotlivým způsobům podán v samostatných, poměrně stručných a přehledně značených podkapitolách. V těch jsou zpravidla zopakovány a dále prohlubovány základní informace z úvodu. Značný prostor a také samostatná kapitola je pak věnována oblasti, která se v české literatuře do lexikologie tradičně neřadí, totiž derivatologii, tj. slovtvorbě. Autoři zde však jednájí zcela v souladu se zvyklostmi lexikologie slovenské, jejíž je slovtvorba již tradiční součástí. To dokládá snad nejlépe první díl dvousvazkové publikace Jána Horeckého a kol. *Slovenská lexikológia* (1971), který tvoří celý právě slovtvorba, ale také např. práce mladšího data *Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia* autorské trojice Pavel Ondrus – Juraj Furdík – Ján Horecký (1980) slovtvorné problematice věnuje téměř polovinu svého rozsahu. Takovému extrému se Ripka a Imrichová vyhnu-li, přesto zabírá kapitola věnovaná slovtvorným prostředkům, postupům a popisu onomaziologických kategorií u jednotlivých slovních druhů bezmála čtvrtinu celých skript. Nejednotností názorů na zařazení slovtvorby do lexikologie jsou si však autoři plně vědomi a ve shodě se svým cílem prezentovat různé vědecké postoje upozorňují již v samotném úvodu (str. 14) i na jiné možnosti jejího chápání, totiž jako součásti morfologie i jako samostatné disciplíny.

Jen velmi stručná kapitola je věnována tzv. sémaziologicko-onomaziologické derivaci, tedy přenesení pojmenování a jeho jednotlivým typům. Tématem dalšího oddílu je pak sémaziologie neboli lexikální sémantika. Autoři se zde věnují především důkladnému objasnění základních termínů (sémantika, význam, sémém, sém, složky a typy významu), současně však upozorňují na terminologickou i pojmovou nejednotnost v dosavadní lingvistické literatuře.

Poměrně značná pozornost je věnována paradigmatickým vztahům ve slovní zásobě; velmi zevrubně jsou zde vysvětleny jevy polysémie (a homonymie), synonymie, antonymie, hyperonymie-hyponymie a ko-hyponymie. Zejména v této kapitole, ale rovněž např. ve výkladech o slovní zásobě, lexikologii, lexému či nepřímé nominaci je patrný zřetelný vliv *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002). Toto kolektivní bohemistické dílo se tedy již i v zahraničí etabluje jako ukazatel současného standardu v reflexi řady lingvistických pojmů.

V rámci pojednání o významových vztazích autoři neopomíjejí ani nářeční lexikum. Velmi přínosné pasáže o specifických rysech daných jevů v dialektech zpracoval I. Ripka na základě svých dlouholetých zkušeností s dialektologickými výzkumy (je mj. autorem monografií *Dolnotrenčianske nárečia* (1975), *Aspekty slovenskej dialektologie* (2002) a spoluautorem publikací *Slovenská dialektológia* (1994) a *Slovník slovenských nářečí* (1994)).

Pro charakteristice principů organizace slovní zásoby autoři přistupují k její vlastní klasifikaci a podle tří kritérií (spisovnost – nespisovnost, stylistická příznakovost – nepříznakovost, expresivita – neexpresivita; přičemž expresivita je zde tradičně spojována s emocionálností) ji rozdělují vždy na několik vrstev a posléze systematicky charakterizují příslušné skupiny výrazů, např. archaismy, hovorová slova, neologismy, slangová slova apod.

Samostatná kapitola je věnována i frazeologii. Je zde definován pojem frazém, nastíněna klasifikace frazémů a zanedbána opět není ani frazeologie nářeční. Pojetí frazeologie se přitom značně odlišuje od koncepce F. Čermáka a navazuje na tradici slovenskou (kterou reprezentuje např. *Slovenská frazeológia* (1977) Jozefa Mlacka), včetně pojmů původně ruské školy frazeologický celek, frazeologický srůst apod. Pozornost je věnována také terminologii, zejména pak charakteristickým vlastnostem termínu a jeho struktuře.

Předmětem závěrečné kapitoly je pak disciplína do jisté míry samostatná, přesto však od lexikologie neodmyslitelná, totiž lexikografie. Seznamujeme se zde jednak se základní typologií slovníků, jednak s historií slovenského slovníkářství. Pro názorný výklad o stavbě slovníkového hesla, o stylistickém hodnocení jednotlivých lexémů apod. si autoři zvolili za příklad normativní výkladový slovník *Krátký slovník slovenského jazyka* (2003⁴), obdobu českého *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1998²).

Skripta navíc obsahují významnou pomůcku pro studium: vedle nezbytného rejstříku autoři na závěr publikace zařadili i slovníček termínů. Jeho rozsah je cca 10 stran a studenti zde mohou najít všechny základní termíny, s nimiž se při studiu lexikologie setkávají. Jednotlivé pojmy jsou definovány jen velmi stručně, zpravidla na ploše jednoho až dvou řádků. Definice nepřinášejí vyčerpávající poučení, pouze mají sloužit ke snadší orientaci v textu, k opakování látky a ověření nabytých znalostí. Nechybí ani seznam použité literatury, kterou lze studentům doporučit k dalšímu studiu. Na závěr je připojeno několik cvičení, která mají rozšířit materiálovou bázi skript, ale také ověřit pochopení látky. Procvičuje se zde rozlišování polysémických slov a homonym, tvoření antonym, tvoření synonymických řad, posuzování spisovnosti a nespisovnosti, hledání stylistických rozdílů, vysvětlování významu frazémů, zařazování slov do příslušné vrstvy slovní zásoby apod. a nechybí ani úlohy slovtvorné. Nejsou tu však uvedena řešení, a tak hrozí nebezpečí, že si studenti při samostatné práci bez možnosti konzultace zafixují některé chybné úsudky.

Na Slovensku tedy vzniklo další z řady lexikologických děl, tentokrát věnované studentům. Na svých stránkách postupně probírá všechna základní lexikologická témata a umožňuje jim tak získat základní orientaci v lexikologické problematice, díky níž se mohou bez větších problémů pustit i do hlubšího studia podrobnějších či teoretičtějších monografií. S výjimkou několika ne zcela jasně vymezených termínů a občasných známek redundance lze skripta studentům a začínajícím zájemcům o lexikologii doporučit, a to i zásluhou jejich praktických příloh v závěru (slovníček, cvičení). Jako doplněk ke studiu je mohou bezpochyby využít i studenti bohemistiky. Čeští studenti se zde sice mohou setkat s určitými nesrovnalostmi v terminologii (např. pojetí lexikální výpůjčky zde odpovídá našemu pojetí sémantického kalku, str. 32) či ve způsobu zpracování dané látky, to však jen podporuje proklamovaný zájem autorů, totiž uvědomění si toho, že lexikologie a lingvistika vůbec nepředkládají jen fakta daná jednou provždy, ale paralelně existující různé teorie a pojetí, jež je nutno přijímat s otevřeností vůči novým poznatkům a schopností hledat souvislosti i mezi přístupy zdánlivě nesoudržnými.